

при Президентові РФ (у Росії є така рада) Тадеуш Кондрусевич зокрема сказав: «У Литві, з урахуванням досвіду останнього десятиріччя, католицькі єпископи дійшли висновку, що в школі (загальнодоступній) не вдається добре підготувати дітей до таїнств, не вдається прищепити їм істини віри». І запропонував відділити історію релігій від викладання основ віри: «Історією релігії повинна займатися школа. Цей предмет можуть викладати викладачі-миряни, які мають відповідну підготовку. А катехізацію потрібно залишити Церкві!».

Тим часом Російська Православна Церква послідовно виступає за обов'язкове викладання основ релігії (читай — «православ'я») в школах Росії. На згаданому вище засіданні Ради митрополит Калузький і Боровський Климент (керуючий справами Московського патріархату) сказав: «Дати школярам початкове уявлення про культуру та етичні традиції свого народу, знання своєї рідної мови, історії релігії, причому в згоді з тим віровченням чи переконанням, якого дотримуються в родині, — це завдання, яке школа покликана вирішувати».

Ми, українці, не повинні однак забувати, що відсоток православних у Росії дещо вищий, ніж в Україні, а тому системи духовної освіти в цих двох країнах мають бути різними.

*Передрук статті із газети «День»
від 10 червня 2005 року.*

Щьоткіна К.

ЩО ТО Є “ЕТИКА ВІРИ”?

Недосвідченого законотворця громадянина, далекого від тонкощів церковно-державних відносин, метушня навколо знову придуманого курсу «Етика віри» і твердого наміру Міністерства освіти й науки розробити і ввести цей курс із 1 вересня нинішнього року має здивувати. «Куди поспішати в таку спеку»? Що таке «Етика віри»? І, головне, демократично чи недемократично? Доцільно чи недоцільно? Адже, здавалося б, чого простіше — нехай кожний грає на своїй території: школа - дає знання, сім'я - займається вихованням дитини і вирішує, бути їй релігійною чи не бути, церква виховує в дітях, яких довіряє їм сім'я, відповідні цінності та світогляд. І, як казав професор Преображенський, ніякої розрухи. Та це, чи знаєте, не політичне рішення.

Воно не влаштовує нікого, крім споживача, та й то не кожного. Школа втрачає можливість відірвати від бюджету гроші на забезпечення нового проекту. Держава втрачає можливість виказати благовоління, отже, і заручитися підтримкою найвпливовіших релігійних організацій, залучених до роботи над відповідним курсом. Церкви втрачають можливість ввійти все-таки в процес державного будівництва, закріпити свій «особливий статус», а заодно зайнятися непрямую релігійною агітацією, підспудно формуючи із сьогоднішніх школярів завтрашніх парафіян за гроші платників податків. А що ж до тих батьків, які кажуть: «Та нехай — не зашкодить», — то це найчастіше теж не зовсім усвідомлене рішення. Здебільшого вони — ті самі «умоглядні християни», які не відвідують церкву частіше двох разів на рік, і свобода совісті для них — теж категорія умоглядна. Про існування недільних шкіл вони або не знають, або водити туди дітей не стануть через лінощі (вибачте, через зайнятість). Про якість релігійної освіти вони нічого не знають, оскільки ніколи з нею не зіштовхувалися: ну, почитають телепню щось із Біблії, ну, розкажуть, що Всесвіт створив Бог за шість днів. Загалом, чим би дитя ні тишилося — аби не завагітніло в тринадцять років.

Наразі розмови про новий шкільний курс зводяться до обговорення демократичності прийнятого рішення. Що не дивно — тут є про що поговорити. Про цю саму «демократичність» свідчить, можливо, випадкова, але дуже симптоматична конструкція в одному з повідомлень інформгентств: «Попри дискусії, в українських школах із 1 вересня буде введений курс «Етика віри» — повідомив міністр освіти і науки С.Ніколаєнко». Ось так — що нам якісь дискусії? Що нам чиясь незгода? Президент сказав — ми погодилися.

Та й аргументація глави держави на користь уведення такого курсу нетривіальна з погляду демократичності: він, розумієте, як батько, хоче, щоб його діти отримували знання про Бога в школі. І йому, певне, байдуже, що якийсь бухгалтер Мар-Іванна, така сама громадянка України, як і він, тільки з іншою зарплатою і суспільним становищем, для своїх дітей цього не хоче. Втім, і в Президента, судячи з його виступів, уявлення про характер курсу дуже туманне. То йдеться про факультативне вивчення, то про обов'язковий предмет. То він бореться за те, щоб дитина чула істину «із вуст священника», то згадує про «світський характер». То головним вважається християнський світогляд, то незрозумілий «Бог у тій чи іншій формі», «загальні підходи всіх церков». Це як, вибачте — «Бог у тій чи іншій формі»? Власне і запропонована назва курсу «Етика віри» — те ще насильство над мовою. Чому вже тоді

не зупинитися на «Християнській етиці» або «Етиці в релігійних вченнях»? Та тому, що не можна «християнська» у назві! Президент же сказав — «підходи всіх церков». І про «релігійні вчення» не можна — надто вже ненависне церковникам релігієзнавство нагадує. Та й які можуть бути «релігійні вчення», якщо в нас є свої «традиційні церкви»? На адресу яких, між іншим, і був зроблений цей президентський реверанс.

Позицію церковників, які так довго добивалися і, нарешті, дочекалися цього моменту, зрозуміти можна, хоча вона і виглядає неоднозначно. Зрозуміло, їм не подобається ідея введення в школі по-світськи орієнтованого предмета «Етика», так само, як вони свого часу «затоптали» ідею введення курсу «Основи релігієзнавства». Не тому навіть, що його програма, як і чимало програм шкільних курсів, слабка і місцями просто абсурдна. А тому, що вона «ігнорує традиційні християнські основи моралі». Розроблений за участі церкви курс «Християнська етика» має на меті «формування християнського світогляду», отже, все гаразд. А як бути з відповідною статтею Закону про свободу совісті: «Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляд»? Втім, дозріло й оригінальне рішення, озвучене в «Дзеркалі тижня» головою православного педагогічного товариства А.Затовським: рівність перед законом не означає рівності релігій і конфесій перед культурою, перед історією людства, «тим паче перед нашою історією і культурою». Загалом, дехто обов'язково виявиться «рівнішим за інших» — пропорційно внеску». Не знаю, чи доцільно ставити в протиріччя закон та історію, але те, що подібне вивертання проблеми — лукавство, не сумніваюся. Виходячи з подібної логіки, можна виправдати не лише нерівність за етнічним принципом (внесок, розумієте, непропорційний), але навіть кривну помсту — незаконно, проте з погляду історії справедливо.

Церковники зацікавлені у введенні «курсу віровчення» і в окремих виступах наполягають на тому, що курс має бути обов'язковим. Ну і що, що «діти не хочуть»? Учити фізику й хімію вони теж не хочуть. Діти взагалі лобурі та ледарі, отже, примус — єдиний спосіб із ними впоратися і сформувати їхній моральний образ. А тут ще результати соцдосліджень, які свідчать про те, що «більшість батьків хоче». Та, по-перше, соцопитування — не підстава для прийняття глобальних рішень у державному масштабі, тому що воно не враховує всієї маси обставин і проблем, пов'язаних із таким нововведенням. По-друге, «більшість» — це ще не всіх громадян України. А свобода совісті, нагадаю — індивідуальне право кожного,

тобто навіть найбільша більшість не може диктувати навіть найменшій меншості, що їйому сповідувати, а що — ні.

Аргументація церковників «за християнство в етиці» дуже серйозна — «до витоків», до традиції — ось вона, застава нашого морального ренесансу. Ні, я не проти того, що традиція — річ потрібна, не кажучи вже про витоків. Та чи спроможна традиція повною мірою дати відповідь на виклики сучасного світу? Наприклад, шановних представників Церкви в саме серце уразив той факт, що 12-річним школярам у курсі «Етика» збираються розповідати про безпечний секс. Звучали навіть вимоги заборонити це «розбещення юних умів». Так, коли «сексу не було», було простіше. Однак нині він лізе в очі й вуха дитини звідусіль — з екранів телевізора, комп'ютера, сторінок журналів для підлітків, рекламних білбордів. І якщо вік вагітних школярок зрушився з показника 15—16 років до 13—14, то, напевно, у дванадцять уже час дізнатися «правду про секс» не з порнографічних фільмів та інтернет-сайтів, а з якихось більш відповідальних джерел. Якщо Церква готова дати адекватну відповідь на цей виклик, я щиро за неї радію. Та, судячи з деяких заяв, відповідь більшості представників Церкви бачить у забороні. А в наш просунутий інформаційний час заборона — не відповідь. Розповідати сучасним дванадцятирічним дітям про лелеку та капусту або просто відмахуватися (малий, мовляв, ще) — отже виставляти себе на посміховище.

Курс «Етика віри» може стати для деяких наших Церков маленьким, але трамплінчиком. По-перше, хто з них ввійде в комісію при Кабміні, яка розроблятиме програму й методосібники? Правильно, представники «традиційних церков». Насправді, відповідно до чинного закону, немає в нас ніяких «традиційних церков». І бути не може, оскільки визнання когось «традиційним», а всіх інших, відповідно, «нетрадиційними» — це пряме порушення принципу рівності релігій. Втім, так, є ж ще «нерівність перед культурою»... Однак на місці церковників я б, якби справді вболівала не за престиж конфесії та не за її близькість до високих кабінетів, а за справу, відмахувалася б від будь-якої пропозиції вводити щось подібне в нашій школі. Через цілу низку причин. По-перше, примус у школі, з яким ми всі знайомі, може не просто не дати відповідних знань (це півлиха), а виховати стійку відразу до предмета. Бог із ним, якщо це алгебра чи географія. А якщо християнська етика? По-друге, своєму призначенню «формування світогляду» цей курс у принципі не відповідатиме ніколи. Просто тому, що школа не формує світогляд —

його тепер формують альтернативні джерела, набагато більше вчителів зацікавлені в «формуванні світогляду» і, відповідно, вкладають у цей процес величезні ресурси — вони переконані, що витрати окупляться. І, нарешті, найболючіше питання — викладання. Хто і як читатиме? Ось міністр освіти, наприклад, переконаний, що він сам міг би прочитати такий курс. Ще б пак — щоб міністр і не зміг... А читатимуть учителі. І Міністерство освіти і науки за цей пункт договору кістками ляже. Тому що новий курс вони вводять не для того, щоб задовольнити церкву (це Президент думає, що саме для цього) і навіть не для того, щоб сформувати чийсь світогляд (у деяких питаннях педагоги навіть цинічніші за медиків). Він уводиться для того, щоб, по-перше, забезпечити навантаженням працівників сфери освіти по всій вертикалі від «відповідальних товаришів» у міністерстві до вчителів у школах, а по-друге, щоб зайняти чимось лобурівськолярів — треба ж їх якось розважати впродовж дванадцяти років.

Що ж до нездатності формувати світогляд — це я зовсім не в закид школі. Школа ніколи нікого як слід не виховувала — і це, напевно, добре. Уявляєте, що було б, якби радянська школа повною мірою могла впоратися зі своєю «виховною» функцією? У будь-якому разі, незалежності ми б дотепер не бачили. Нинішні ламентачії з приводу «втрати виховних функцій» — данина радянській риториці. А ось розмірковування міністра освіти про те, що нинішня сім'я не в змозі виховати дитину, і зовсім принизливе. Ось такі ми дурні та убогі, спроможні хіба що на фізіологічні відправлення у вигляді статевого акту й пологів, а на те, щоб прищепити дитині якісь цінності — ні, на це нам розуму не вистачить, тут хіба що школа справу врятує. Та нагадаю міністру, який кличе нас до «джерел духовності»: виховна функція завжди була й на щастя залишається прерогативою сім'ї. В ідеалі союзником сім'ї виступала релігія, у випадку християнства — Церква. Не розумію, чому школі не займатися б тим, для чого вона призначена — надавати знання. Навіщо їй більше? Може, вона надто легко й добре справляється з цією функцією, що шукає, чим би ще зайнятися? Наскільки мені відомо, не настільки вже все святково в її королівстві. Викладачам літератури і мови більше нічого робити, крім як читати курс «Етика віри»? Їм не вистачає годин? То відпустіть побільше годин на мову й літературу — може, тоді населення країни принаймні почне розмовляти більш-менш грамотно якоюсь певною мовою. А що ж до виховної функції, моральності та моралі, то хороша, грамотно підібрана література цілком може дати дітям прекрасні уроки, як розрізнити добро та зло.

Гуманітаристика в нашій школі донині — досить жалюгідне видовище. Одна надія — що дитині з учителем пощастить. Отже, немає жодних гарантій, що курс «Етика віри» (або як там його назвуть) стане винятком із загального «гуманітарного правила» нашої школи. Адже й читатимуть його ті самі люди. Однак з тією різницею, що історію й літературу фахівці, які закінчили вузи за відповідними спеціальностями, як правило, все-таки знають. А що вони знають про християнство? Хто переконано може сказати, що майбутні викладачі «Християнської етики» хоча б Новий Завіт у руках тримали? Адже курс вводиться в рекордні терміни. На даний момент немає ще ні програм, ні методпосібників — нічого. І вже звичайно, до 1 вересня жодний майбутній «етик» не прослухає навіть елементарного «курсу молодого бійця», який роз'яснить, що і як він має читати.

Запитання про вчителів не марне. Адже річ навіть не в тому, що в тих, хто читатиме цей курс, немає потрібної кваліфікації. Може, це для когось відкриття, але педагог — теж людина. А людина, як відомо, слабка. У тому сенсі, що істина, яка несподівано відкрилася їй, часто робить її своїм рабом. Передусім, це стосується релігійних істин, що відкриваються неофітам — людям, котрі до певного моменту не мали чітких уявлень про релігію, віру, Бога. А також тих методів, до яких удаються деякі релігійні течії для залучення нових adeptів. Отже, я сама була свідком, як люди, котрі нещодавно «відкрили для себе Бога», починали транслювати свою щойно здобуту «істину» дітям. Тому не треба про «позаконфесійність». Навіть, якщо програма предмета буде абсолютно «толерантною» (не зовсім, правда, розумію, що це означає стосовно шкільного предмета), суб'єктивні уподобання вчителя сповна відіб'ються на її викладі. І не треба його дорікати — хто з нас спроможний подолати себе?

Церква має бути зацікавлена в іншому — щоб дитина одержувала інформацію про християнство з «перших рук» — від спеціально вивчених викладачів недільних шкіл, катехітів, священників. Проте тут перед Церквою виникає дуже серйозна проблема. Батьки, які байдужі до церковного питання, але не мають нічого проти того, щоб дитину «навчили християнства» (через практичні міркування — а раптом краще себе вести стане?), полінуються водити її до недільної школи. Вони, зазвичай, не проти, але ж не настільки, щоб вихідного дня... Таким чином дитина позбавлена можливості зустрітися з вірою. Та чи врятує становище те, що дитина з нею зустрінеється у виконанні школи, зовсім не зацікавленої ні в Церкві, ні у вірі? Чи відбудеться зустріч за таких

обставин? Найшвидше, ні. Тому Церква, на якій, власне, і лежить місія забезпечити цю зустріч, має шукати інші шляхи до дитячих сердець, які лежать осторонь від владних кабінетів і державних рішень. Реальна альтернатива — власне, забезпечення прав громадян на релігійну освіту. Тобто акредитація і визнання дипломів і сертифікатів церковних навчальних закладів. Ось те питання, яке потрібно було лобіювати у першу чергу, а не шукати «компромісний шлях» із загальноосвітньою школою. У деяких випадках поступка недоречна. Інакше доведеться потім довго і важко пояснювати дитині або, ще гірше, дорослому, що «Бога взагалі» не буває.

А школа, у свою чергу, могла б зробити чимало корисного на поприщі релігійного виховання. Якби відмовилася від ущербної риторики «духовного відродження» і «морального виховання», від виконання політичних замовлень на «дружбу з церквою» і зайнялася набагато більш приземленими питаннями. Насамперед питанням «релігійної безпеки». Хто рахував, яка кількість підлітків і молоді шкільного віку стають здобиччю різноманітних і не завжди необразливих сект і «духовних братств»? Адже маса неорелігійних організацій спрямовує свої вербувальні потужності саме на цю категорію населення — як на найперспективнішу і найбеззахиснішу. Чому не розробити та не ввести в школах курс, який містить інформацію про релігії та релігійні течії, які існують у світі, а також хоча б стислі відомості про те, хто, якими методами і з якою метою «вербує» адептів? І найголовніше, як їх розпізнати і як від них захиститися. Церква, між іншим, могла б подати в цьому питанні чималу допомогу. Проте через якісь — думаю, передусім політичні, — причини такий варіант наших церковників не влаштовує. Вони наполягають на тому, що досить виховати дитину в традиційно-християнському ключі (з допомогою введення відповідного курсу в школі), щоб неподобство із сектантством припинилося. І залишається лише гадати — чи то вони настільки наївні, чи то їм на даному етапі набагато важливіше впровадитися в школу, а реальні проблеми з дитячими душами почекають до кращих часів.

*Статтю видруковано в газеті
«Дзеркало тижня» від 30 липня 2005 р.
під заголовком «Ну, змане Бог»*